

BRUGGE

EEN MIDDELEEUWSE METROPOOL

850 – 1550

Jan Dumolyn (red.)
Andrew Brown (red.)

BRUGGE

EEN MIDDELEEUWSE METROPOOL

850 — 1550

STERCK & DE VREESE

Oorspronkelijke editie © Cambridge University Press, 2018,
This translation of *Medieval Bruges, c. 850-1550* is published by
arrangement with Cambridge University Press.

© 2019 Jan Dumolyn (red.) en Andrew Brown (red.)

Vertaling: Dimitri De Maesschalck

Beeldredactie: Marc Ryckaert

Boekredactie: Piet Boncquet

Kaarten: Hans Blomme, Bieke Hillewaert, Marc Ryckaert, Ward Leloup,
Mathijs Speecke

Omslagontwerp: Gert Jan Slagter

Ontwerp van het binnenwerk: Gert Jan Slagter

Boekverzorging: Peter Boersma

Omslagbeeld: De H. maagd in de rozentuin, 1475-1480 (olie op paneel)
door De Meester van de Lucialegende (ca.1475-1490), Institute of arts,
Detroit, © Bridgeman Images

ISBN 978 90 5615 509 4

NUR 684

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevens-
bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze,
hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op
enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van Uitgeverij Sterck & De Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk,
Nederland – info@sterckendevreese.nl.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
zo leafdesdichten en in liet fan wanhoop

www.noordboek.nl

Schreven mee aan dit boek

Andrew Brown (Massey University, Nieuw Zeeland), Marc Boone
(UGent), Frederik Buylaert (UGent), Hendrik Callewier (Rijksarchief
Brugge – KULAK), Wim De Clercq (UGent), Georges Declercq (VUB),
Heidi Deneweth (VUB), Luc Devliegher (Koninklijke Vlaamse
Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten), Jan Dumolyn
(UGent), Guy Dupont (Archief Gent), Nele Gabriëls (KU Leuven),
Jelle Haemers (KU Leuven), Bieke Hillewaert (UGent), Yann Holle-
voet (+) (Agentschap Onroerend Erfgoed), Bart Lambert (VUB),
Maximiliaan P. J. Martens (UGent), Brigitte Meijns (KU Leuven),
James Murray (Western Michigan University, Kalamazoo, VS),
Johan Oosterman (Radboud Universiteit Nijmegen), Jeroen Puttevils
(UA), Andy Ramandt (zelfstandig onderzoeker), Marc Ryckaert (zelf-
standig onderzoeker), Peter Stabel (UA), Ludo Vandamme (Openbare
Bibliotheek Brugge).

Illustratieverantwoording

Bij elke illustratie wordt de fotograaf in het bijschrift vermeld.

Niet voor elk beeld kon de fotograaf evenwel achterhaald worden.

Alle foto's van Musea Brugge: © 'Lukas – Art in Flanders vzw'.

De details uit het plan van Brugge van Marcus Gerards zijn (met
uitzondering van de plaat blz. 364) afkomstig uit een Brugse privé
-verzameling. Er werden twee edities gebruikt: afdrukken van de
originele koperplaten uit 1562 en de facsimile in steendruk die in 1881
door lithograaf Auguste Ancot werd vervaardigd. Deze laatste editie is
herkenbaar aan het gebruik van de steunkleuren groen en lichtbruin.
De platen uit de *Flandria Illustrata* van Antonius Sanderus komen uit
dezelfde privé-verzameling. Het gaat om originele kopergravures uit
de Sanderus-uitgaven van 1641 en 1732.

B R U
G G E

MUSEA
BRUGGE

INHOUDSOPGAVE

	DE GESCHIEDENIS VAN BRUGGE IN DATA	8
	DANKWOORD	11
	VOORWOORD	13
	INLEIDING	17
I	OORSPRONG EN VROEGE GESCHIEDENIS	21
	De kustvlakte van Vlaanderen	21
	De oudste sporen van een nederzetting	24
	De bouw van een grafelijke versterking (negende-tiende eeuw)	29
	Een commerciële nederzetting uit de Karolingische tijd?	33
	Een voorstad genaamd de 'Oude Burg'	39
	De economische vlucht van de elfde eeuw	42
	Sociale categorieën en politieke macht	46
II	HET STEDELIJK LANDSCHAP I: CA. 1100 - CA. 1275	55
	Een momentopname van de stad in de twaalfde eeuw	56
	Grote structurele veranderingen in het stedelijke landschap	66
	De constructie van nieuwe, monumentale kerken	69
	Caritatieve instellingen, nieuwe parochies en de komst van de bedelordes	71
	De verbinding met de zee en de haveninfrastructuur	76
	Grondbezit en de ontwikkeling van ambachtelijke en volkswijken	79
III	PRODUCTIE, MARKTEN EN SOCIAALECONOMISCHE STRUCTUREN I: CA. 1100 - CA. 1320	85
	Agrarische vernieuwing en stadsuitbreiding	88
	Veiligheid en marktvrede	91
	Economische groei en sociale diversificatie	92
	Demografische ontwikkeling	94
	Textiel en verstedelijking, 1150-1300	95
	Van een regionaal handelscentrum tot een internationaal zakencentrum, 1100-1250	98
	Een falende industriële omschakeling?	111

IV	SOCIALE GROEPEN, POLITIEKE MACHT EN INSTELLINGEN, I: CA. 1100 - 1304	115
	De commune en de graaf	116
	De opkomst van een commune in Brugge	117
	De hervorming van het communale recht	123
	Het bestuur van de grote kooplieden tijdens de dertiende eeuw	125
	Groeiende sociale en politieke spanningen	128
	De revolutie van 1302	133
V	HET STEDELIJK LANDSCHAP II: CA. 1275 - CA. 1500	139
	Het geconsolideerde grondgebied van de laatmiddeleeuwse stad	140
	De tweede omwalling	144
	De commerciële speerpunten	146
	Lokale en regionale markten	157
	Ambachten en sociale topografie	158
	De Brugse seksindustrie	159
	Het management van de stedelijke ecologie	163
	Nieuwe stedelijke oriëntatiepunten	166
	De Brugse stijl	175
	Huizen voor het gewone volk	175
VI	PRODUCTIE, MARKTEN EN SOCIAALECONOMISCHE STRUCTUREN II: CA. 1320 - CA. 1500	181
	Een handelsknooppunt in wording: de volwassen Brugse markt van de late middeleeuwen	185
	De Brugse handelselite: hosteliers en kooplieden	191
	De buitenlandse kooplieden en hun gemeenschap	195
	De Brugse geldmarkt	200
	Het institutionele kader van het sociaaleconomisch leven: stadsbestuur en ambachtsslieden	207
	Het institutionele kader van het sociaaleconomisch leven: huishoudens en gezinnen	208
	Demografische neergang?	210
	Industriële omschakeling in tijden van crisis	213
	Dood en wederopstanding van een industrie: textiel in een gespecialiseerde economie	223
	Vrouwen op de arbeidsmarkt	225
	De levensstandaard	227
VII	POLITIEKE MACHT EN SOCIALE GROEPEN, CA. 1300 - CA. 1500	233
	Van de commune naar de corporatieve stad: instellingen en administratie	234
	De ambachten als stedelijke instellingen	238
	Een eeuw van sociale en politieke strijd	240
	De stad en het hinterland	246
	De Bourgondische hertogen en nieuwe machtsverhoudingen	249
	Het strafrecht in de vijftiende eeuw	254
	De politiek op het einde van de middeleeuwen	258
	De Brugse politieke elite	264

VIII RELIGIEUZE PRAKTIJKEN CA. 1200-1500	281
Sacrale ruimte	281
Sacrale tijd	285
De dodenherdenking	288
Leken- en klerikaal activisme	293
De openbare eredienst en het burgerlijk bestuur	299
Stromingen van spiritualiteit, devotie en moraliteit	304
Religie in de stedelijke samenleving	308
Religie en politieke macht	316
IX LITERATUUR, KUNST EN MUZIEK IN DE STAD, CA. 1100 - CA. 1500	325
Literatuur en beeldende kunsten, ca. 1100-ca. 1300	326
De veertiende eeuw: de ontwikkeling van de stedelijke cultuur	329
Het Gruuthuse-handschrift: een monument van de middeleeuwse letterkunde, ca. 1400	333
Brugge als Europees centrum van artistieke productie, ca. 1420 - ca. 1480	337
De rederijkers en Anthonis de Roovere	340
Jan Van Eyck, de meester-professioneel en de 'massaproductie'	349
Muziek voor geestelijken en leken	354
Stedelijke culturele netwerken	358
X BRUGGE IN DE ZESTIENDE EEUW: EEN 'TERUGKEER NAAR DE NORMALITEIT'	365
Commerciële infrastructuur, stedelijk landschap en bevolking	369
Ambachtelijke productie en sociale omstandigheden	378
De pogingen om de internationale handel weer te doen opleven	383
Verminderde politieke autonomie en gildemacht	385
Het blijvend belang van luxe-industrie en de schone kunsten	386
Religieus leven, humanisme en reformatie	402
Conclusie	408
XI HET BELANG VAN BRUGGE IN HET MIDDELEEUWSE STEDELIJKE LANDSCHAP	411
Brugge in de middeleeuwse stadsgeschiedenis	411
Oppervlakte en bevolkingscijfer	412
Functies en structuren	414
Stedelijke ruimte	414
Continuïteit en verandering	415
Macht en politiek	416
Cultuur en religie in stedelijke ruimte	418
SELECTIEVE BIBLIOGRAFIE	423
Uitgegeven bronnen	423
Secundaire literatuur	424
VERANTWOORDING BIJ DE KAARTEN	440

DE GESCHIEDENIS VAN BRUGGE IN DATA

851	de naam Brugge voor het eerst vermeld als toevluchtsoord voor de geestelijken van de Gentse Sint-Baafsabdij, op de vlucht voor de Noormannen.	1188	eerste vermelding van het Sint-Janshospitaal.
ca. 864	Karolingische munten worden in Brugge geslagen.	1200	Brugge krijgt een eigen jaarmarkt, van 23 april tot 22 mei.
ca. 900	de Onze-Lieve-Vrouwekerk en de Sint-Salvatorskerk functioneren als parochiekerken.	1213	Brugse en andere Vlaamse handelaars krijgen de toelating om in Engeland handel te drijven. Ze verwerven speciale voorrechten.
944 - 945	Brugge wordt in een tekst als portus omschreven, wat wijst op het bestaan van een handelsnederzetting en een haven.	1227 - 1233	stichting van het eerste franciscanenklooster.
ca. 950	de Sint-Donaaskerk wordt gebouwd naar het model van de paltskapellen van Aken en Compiègne.	ca. 1230 - 1240	geboorte van Jacob van Maerlant, in of nabij Brugge, hij geniet vermoedelijk onderwijs in Brugge.
ca. 950	graaf Arnulf I laat de Brugse versterking uitbreiden tot een van zijn belangrijkste residenties.	1234	stichting van het dominicanenklooster.
ca. 1040 - 1042	het Lofdicht op de Engelse Koningin Emma noemt Brugge, dat wil zeggen de portus gelegen naast de Burg, een belangrijke handelsplaats.	1239 - 1240	Sint-Walburga en Sint-Jacobs worden afzonderlijke parochies. De Sint-Gilliskerk wordt opgericht als hulpskerk van de Onze-Lieve-Vrouwekerk.
ca. 1050 - ca. 1065	ook graaf Boudewijn V geeft met een bouwcampagne aan de burcht en door de veiligheid die hij er garandeert een belangrijke impuls aan de ontwikkeling van Brugge.	ca. 1240	de eerste belforttoren wordt gebouwd.
1089	de Brugse 'Voorstad', dat wil zeggen de Oude Burg, wordt vermeld. De eerste markt is wellicht het huidige Simon-Stevinplein.	1241	het stadsbestuur wordt hervormd. Enkel leden van de Vlaamse Hanze van Londen mogen er deel van uitmaken. Iedereen die handwerk verricht, wordt ervan uitgesloten.
ca. 1090 - ca. 1110	een politiek-juridische 'commune' of 'vrede' in Brugge komt tot stand, maar de precieze ontwikkeling daarvan blijft onduidelijk.	ca. 1242	het vermoedelijk kort daarvoor gestichte begijnhof De Wijngaard krijgt bescherming van gravin Johanna van Constantinopel.
ca. 1100	de verschillende onderdelen van het stedelijk gebied zijn tot een organische eenheid samengegroeid. De marktfunctie is verschoven naar de huidige Markt. De Erembaldenclan domineert de stad.	1252	eerste statuten voor de Brugse draperie.
1101	de Onze-Lieve-Vrouwekerk wordt een kapittelkerk.	1256	voor het eerst wordt vermeld dat de relik van het Heilig Bloed zich in Brugge bevindt.
1113	de Brugse handelaars hebben een eigen koopmangilde die voor de bescherming van haar leden instaat.	1252 - 1253	handelsprivileges voor handelaars uit steden van Westfalen, Rijnland en Gotland in Vlaanderen.
1127 - 1128	Galbert beschrijft de sociale en politieke structuren en het materieel uitzicht van Brugge in de loop van zijn verhaal over de moord op Karel de Goede. De stad krijgt een eerste omwalling en telt misschien al 5000 inwoners.	1270 - 1274	een conflict tussen Vlaanderen en Engeland veroorzaakt een economische crisis.
1134	het Zwin wordt toegankelijker voor zeeschepen, wat het begin inleidt van de rol van Brugge als internationale haven.	1276	stichting van het hospitaal van Onze-Lieve-Vrouw van de Potterie.
1159	het toltarief van Litterswerve, het latere Damme, suggereert de aanwezigheid van Keulse handelaars in het Zwin.	1277	de eerste Genuese galei wordt geattesteerd in het Zwin.
1165 - 1177	Filips van den Elzas legt de stad een keure op die de autonomie van de stedelijke gemeenschap beknodt.	1279	klachten over afpersing en slechte behandeling van Duitse, Iberische en Provencaalse handelaars in Brugge.
1180	eerste vermelding van Damme, als voorhaven met een kanaal verbonden met de Brugse Reie.	1280	brand in het Belfort, waarbij stadsprivileges en andere officiële documenten verloren gaan.
1187	de oudste (overgeleverde) grafelijke rekening vermeldt zes domaniale ontvangers in Brugge.	1280 - 1281	de Moerlemaye is een opstand van de ambachtslieden, gesteund door een deel van de elite, tegen het heersende bestuur. Ze wordt neergeslagen en graaf Gwijde beknodt de autonomie van de stad met een nieuwe keure.
		1290	eerste vermelding van Sluis als havenstad.
		1293	er moet een Brugse makelaar aanwezig zijn bij elke handelstransactie tussen buitenlandse kooplieden.
		1294	Waterhalle over de Kraanrei afgewerkt.
		1297	Fransen bezetting. Een tweede stadsomwalling wordt gebouwd.
		1302	Goede Vrijdag-Opstand en overwinning van het Brugse gemeentelager en andere Vlaamse troepen in Kortrijk.

1303 - 1304	de stad subsidieert de Heilige Bloedprocessie.	1440	blijde inkomst van hertog Filips de Goede in Brugge. Hij wordt onder meer begroet door grote groepen buitenlandse handelaars.
1305	het verdrag van Athis-sur-Orge legt Brugge een zware boete op.	1441	dood van Jan van Eyck.
1307	de Duitse Hanze boycot Brugge.	1441	verzwakking van de stapel van Brugge ten voordele van Sluis.
1309	de pro-grafelijke partij valt uiteen, interne twisten verdelen Brugge.	1441	de eerste loterij op Nederlandse bodem wordt georganiseerd in Brugge.
1315 - 1317	een grote hongersnood in Europa treft ook Brugge. Op haar hoogtepunt kent de stad wellicht een bevolkingsaantal van 50.000 inwoners. Vanaf het begin van de veertiende eeuw daalt het demografisch cijfer tot het stabiliseert rond 40.000.	1444	Petrus Christus verwerft het Brugse poorterschap.
1322	eerste vermelding van privileges voor de Venetianen in Brugge.	1448	musicus Gillis Joye komt aan in Brugge.
1323	Brugge krijgt stapelrechten.	1465	Hans Memling aan het werk in Brugge.
1323 - 1328	Brugge neemt deel aan de Kustvlaamse opstand. De opstandelingen branden Sluis plat en nemen de graaf gevangen.	1466	rederijker en meester-metselaar Anthonis de Roovere krijgt van de stad een jaarlijkse vergoeding toegekend.
1330	oprichting van het consulaat van Catalonië-Aragon	1468	het huwelijksfeest van Karel de Stoute en Margareta van York gaat met de grootste luister door in Brugge.
1338	eerste vermelding van het ambacht van de beeldmakers.	1470	Anselmus Adornes vertrekt op pelgrimstocht naar Jeruzalem.
1338 - 1348	Brugge steunt het door de Gentse volksleider Jacob van Artevelde gedomineerde regime van de Drie Steden.	ca. 1475	Colard Mansion, William Caxton, en Jan Bortoen (Brito) starten drukpersen op in Brugge.
1349	de Zwarte Dood slaat Brugge niet over.	1477	na de dood van hertog Karel de Stoute komen de ambachten in opstand.
1359 - 1361	nieuwe opstanden leiden tot een broos politiek evenwicht tussen ambachten en poorterij.	1482	Maria van Bourgondië overlijdt te Brugge
1369	eerste vermelding van privileges voor de Lucezen in Brugge.	1484	Maximiliaan beveelt de vreemde handelsnaties Brugge te verlaten.
1376	er wordt begonnen aan de bouw van een nieuw schepenhuis. Het zal pas rond 1420 afgewerkt zijn.	1485	Willem Moreel bestelt zijn triptiek bij Memling.
1379 - 1382	de Brugse textielarbeiders nemen deel aan de 'Gentse Oorlog', een opstand tegen de graaf.	1488	de Brugse opstandelingen zetten Maximiliaan van Oostenrijk gevangen.
1384	eerste vermelding van privileges voor de Portugezen in Brugge.	1490	vrede van Damme, de stad geeft zich over aan Maximiliaan.
1385	een repressief bestuur onderdrukt de macht van de ambachten met de steun van hertog Filips de Stoute.	1493	tijdelijke terugkeer van de vreemde handelsnaties.
1396	Jean Gerson komt aan in Brugge. Er heerst een klimaat van culturele en religieuze vernieuwing.	1511	de Portugese handelsnatie is de eerste die definitief Brugge verlaat en voor Antwerpen kiest.
ca. 1400 - ca. 1415	het Brugse Gruuthuse-handschrift komt tot stand.	1515	Karel V, de jonge landsheer, komt op bezoek in Brugge.
1407 - 1411	hertog Jan zonder Vrees installeert een hem meer genegen bestuur in Brugge, maar een opstand van de ambachten werpt het weer omver.	1520	de laatste Venetiaanse galeien meren aan in het Zwin.
1421	belangrijke nieuwe koorstichting in de Sint-Donaaskerk.	1527	de eerste protestantse martelaar in Brugge wordt terechtgesteld.
1428 - 1429	oprichting van de rederijderskamer van de Heilige Geest.	1543	Pieter Pourbus aan het werk in Brugge.
1430	hertog Filips de Goede richt in Brugge de Orde van het Gulden Vlies op.	1548 - 1566	Brugge werkt aan een nieuwe zeeverbinding met een zeesluis in Sluis.
1427	oudst gekende privileges voor Florentijnen in Brugge.	1553	het Hansekantoor in Brugge sluit definitief de deuren.
1431	Jan van Eyck vestigt zijn atelier in Brugge.	1559	Brugge wordt de zetel van een nieuwe bisdom.
1436 - 1438	grootschalige opstand van het gemeen tegen de handelaarsklasse en tegen hertog Filips de Goede.	1561	Eduard de Dene stelt zijn Testament rethoricael samen.
		1562	Marcus Gerards tekent zijn stadsplan als promotie voor de nieuwe zeeverbinding.
		1578 - 1584	Brugge wordt een Calvinistische Republiek.

DANKWOORD

DIT BOEK GROEIDE uit een gezamenlijk idee. In 2008, tijdens een vergadering in Edinburgh, kwam het bij ons op dat er nood was aan een nieuwe geschiedenis van middeleeuws Brugge! Het werd ons al snel duidelijk dat we dit project niet op ons eentje konden ondernemen. Onze samenwerking kreeg de noodzakelijke steun van vele instellingen, niet in het minst onze eigen universiteiten, de Universiteit Gent en de Massey University of New Zealand. In 2008 was Jan *visiting fellow* aan de Universiteit van Glasgow, op uitnodiging van collega Graeme Small en ondersteund door een subsidie van de Caledonian Research Foundation. In 2014 volgde ook een langere periode van samenwerking in Nieuw-Zeeland, dankzij een ander *visiting fellowship* ondersteund door de School of Humanities en het Massey University Research Fund. We zijn ook zeer dankbaar voor de medewerking van zovele collega's die co-auteurs werden van de hoofdstukken in dit boek: zonder hun inzet en tijd had dit boek niet bestaan.

We hadden dit boek eerst en vooral in het Engels geschreven, met het oog op een internationaal universitair publiek. Er was immers in de eerste plaats nood aan een nieuwe wetenschappelijke synthese die het onderzoek van ongeveer de laatste dertig jaar zou samenvatten. Wat voorligt is dus de Nederlandse vertaling, in licht bewerkte vorm, van *Medieval Bruges, c. 850 – c. 1550*, dat in 2018 verscheen bij Cambridge University Press. Deze vertaling komt grotendeels overeen met de oorspronkelijke Engelstalige tekst, maar is hier en daar wat vereenvoudigd en ingekort.

We hebben ervoor geopteerd bij deze Nederlandse

versie de voetnoten weg te laten. Dat wil zeggen dat we de academisch geschoolde lezer, de universiteitsstudent en de dieper gravende lokale historicus naar het Engelse origineel doorverwijzen voor de referenties (en dat elke auteur die hier geciteerd wordt haar of zijn werken in die versie in het notenapparaat zal terugvinden). In die Engelstalige vakeditie vindt men bovendien ook een index van namen, plaatsnamen en zaken. Idealiter legt de verder geïnteresseerde lezer dus beide versies naast elkaar. Dit Nederlandstalige boek is dan wel weer veel rijkelijker geïllustreerd en bevat bovendien een aantal nieuwe kaarten die deels de onvolprezen *Historische Stedenatlas van Brugge* door Marc Ryckaert vervangen (dit op het initiatief van Marc zelf, die ook het grootste deel van de beeldredactie voor zijn rekening nam).

De hulp van enkele studenten, promovendi en postdoctorale onderzoekers van de UGent was van onschatbare waarde: onze dank gaat uit naar Ward Leloup, Alexander Linsingh, Wout Saelens, Mathijs Speecke en Joppe Vermeyen. We konden ook rekenen op de professionele cartografische bijstand van Hans Blomme, historisch cartograaf van de Vakgroep Geschiedenis aan de Universiteit Gent, alsook van Dr. Jan Trachet van de Vakgroep Archeologie. Dr. André Vandewalle en Toon De Meester gaven enkele kritische opmerkingen, waarvoor ook onze dank.

De research voor dit boek werd, afgezien van de vele uren door Jan Dumolyn doorgebracht in de Gentse universiteitsbibliotheek, voornamelijk uitgevoerd in Brugse instellingen. Brugge is rijkelijk voorzien van archieven over de lokale geschiedenis, wat ons een sterke basis gaf

voor dit boek. We kunnen hier niet iedereen persoonlijk bedanken omdat we dan het risico lopen iemand te vergeten. We konden echter steeds terecht in de openbare bibliotheek en de vele archieven van de stad, waaronder ook het Rijksarchief dat in feite een federale instelling is. Wij bedanken dan ook collectief alle medewerkers van deze erfgoedbewaarplaatsen. In het bijzonder moeten we echter onze dank richten aan het voltallige personeel van het Brugse Stadsarchief, waar we alles bij elkaar opgeteld maandenlang hebben doorgebracht en dat voor dit boek het belangrijkste laboratorium was. Veel dank is verschuldigd aan Dr. Noël Geirnaert, Jan D'Hondt, Isabelle Debie, Bram Vanaelst, Willy Temmerman, Pieter Kerckhove, Véronique De Schepper, Peter Bultinck, Jan Anseeuw, Peter Goetghebeur en Eddy Costenoble voor het aanbieden van de efficiënte, genereuze en ook zeer aangename werkomgeving waarvoor het Stadsarchief Brugge internationaal bekend is.

Veel hulp mochten we ook op allerlei vlakken, en vooral wanneer het over de afbeeldingen ging, ontvangen van het personeel van de Musea Brugge: dank aan Sarah Bauwens, Till-Holger Borchert, Lieve Desmidt, Lieven De Visch, Hubert Dewitte, Inge Geysen, Aleid Hemeryck, Geert Souvereyns, Anne van Oosterwijk en Katelijne Vertongen.

Ook zeer behulpzaam bij het verzamelen van de afbeeldingen waren Véronique de Limburg-Stirum van de Jeruzalemkapel, Dirk Desmet van de Sint-Salvatoriekathedraal, Céline Decottignies van het Bisschoppelijk Archief Brugge en het Grootseminarie, Evelien Hauwaerts van de Openbare Bibliotheek Brugge, Ingrid Geelen van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Jan Huyghe van Raakvlak, en Dirk Vanclooster en Antoon Vanhuyse van het Abdijmuseum Ten Duinen Koksijde van het Grootseminarie Ten Duinen. Zo droegen alle Brugse (en nauw aanverwante) erfgoedinstellingen bij aan dit boek. En niet in de laatste plaats bedanken we de Stad Brugge voor de financiële ondersteuning van het vertaalwerk.

Jan Dumolyn (red.)

Andrew Brown (red.)

VOORWOORD

Marc Boone - Ere-voorzitter van de European Association of Urban Historians
Lid van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België

TOEN IK IN de jaren 1970 de sociale geschiedenis van de Vlaamse steden tijdens de (late) middeleeuwen begon te onderzoeken, met de focus op mijn geboortestad Gent, kwam de stad Brugge onvermijdelijk ter sprake. Binnen het uitzonderlijk verstedelijkte graafschap Vlaanderen, domineerden Gent en Brugge (en Ieper) het laatmiddeleeuwse stedelijke landschap in die mate dat niemand de geschiedenis van een van deze steden kon bestuderen zonder rekening te houden met de andere. Ik moest dus mijn kennis over het laatmiddeleeuwse Brugge regelmatig bijspijkeren. Het klinkt vreemd, maar wie op zoek ging naar een globaal overzicht van de geschiedenis van Brugge was toen nog steeds aangewezen op een publicatie uit 1910, *Bruges, histoire et souvenirs*, geschreven door de erudiete Brugse kanunnik Adolphe Duclos (1841-1925), dat een schat aan details biedt. Duclos was natuurlijk een man van zijn tijd, en die tijd was bijzonder gunstig voor de studie van de stedelijke geschiedenis. De gouden periode van het *fin de siècle* en het begin van de twintigste eeuw werden gekenmerkt door een algemene hausse in de economie en de cultuur, een proces waarin steden werden beschouwd als bakens van de moderniteit. Nadat Duitse en Franse historici de weg hadden gebaad, werd de stedelijke historiografie dan ook zeer succesvol. In België was de pionier de historicus Henri Pirenne (1862-1935), die vanaf 1886 aan de Universiteit van Gent doceerde. Hij vertrok op een intellectuele reis waarin hij het historische belang van de steden van de Lage Landen aan de buitenwereld zou openbaren. Pirenne zette de toon voor de volgende generaties van historici. Bijna alle auteurs van dit boek

maken deel uit van de traditie die hij in Gent begon of kwamen in contact met zijn opvolgers.

Hoewel het werk van Duclos ingebed was in de brede intellectuele belangstelling die terrein won in de jaren van zijn publicatie, schreef hij het eerder uit persoonlijke interesse dan vanuit een specifiek onderzoeksplan. Niettemin bleek zijn werk een groot succes: na een herdruk in 1913 werd het een felbegeerd boek dat hoog stond op de lijstjes van bibliofielen. In 1976 bracht de Koninklijke West-Vlaamse Gidsenkring het werk weer op de markt en opnieuw was het in een mum van tijd uitverkocht. In 1972 had de Koninklijke Gidsenbond al een nieuw overzicht gepubliceerd van de geschiedenis van Brugge, onder leiding van verschillende in Brugge gevestigde academici, waarvan de bekendste de Gentse professor Egide Strubbe was (1897-1970). Dan was het wachten tot Jan Arthur Van Houtte (1913-2002), emeritus hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Leuven, in 1982 zijn magnum opus, *De geschiedenis van Brugge*, publiceerde. Op het frontispice van het boek citeert hij enthousiast de zestiende-eeuwse humanist en Leuvense hoogleraar, Adrianus Barlandus: *'Pulchrae sunt Ganda, Antverpia, Bruxellae, Lovanium, Mechlinia, sed nihil ad Brugas!'*. Twaalf van de achttien hoofdstukken van zijn boek behandelen de middeleeuwse geschiedenis van Brugge, niet enkel omdat Van Houtte zelf een mediëvist was, maar zoals hij zelf verklaarde in de inleiding, na de middeleeuwen speelde Brugge nooit meer dezelfde cruciale rol in de politieke, economische en culturele geschiedenis van Europa als in die periode. Van Houtte kwam zelf uit Brugge, en in zijn lange en vruchtbare

Von der Statt Bruck sampt ihrer Contrafechtung. Cap. lv.

Bruck

Vereenvoudigde plattegrond van Brugge, naar het gegraveerde plan van Marcus Gerards uit 1562. Houtsnede uit een van de Duitse edities van de *Cosmographia* van Sebastian Münster, Basel, tweede helft van de 16de eeuw. (Privé-verzameling).

carrière wijdde hij ettelijke teksten aan de geschiedenis van zijn geboortestad.

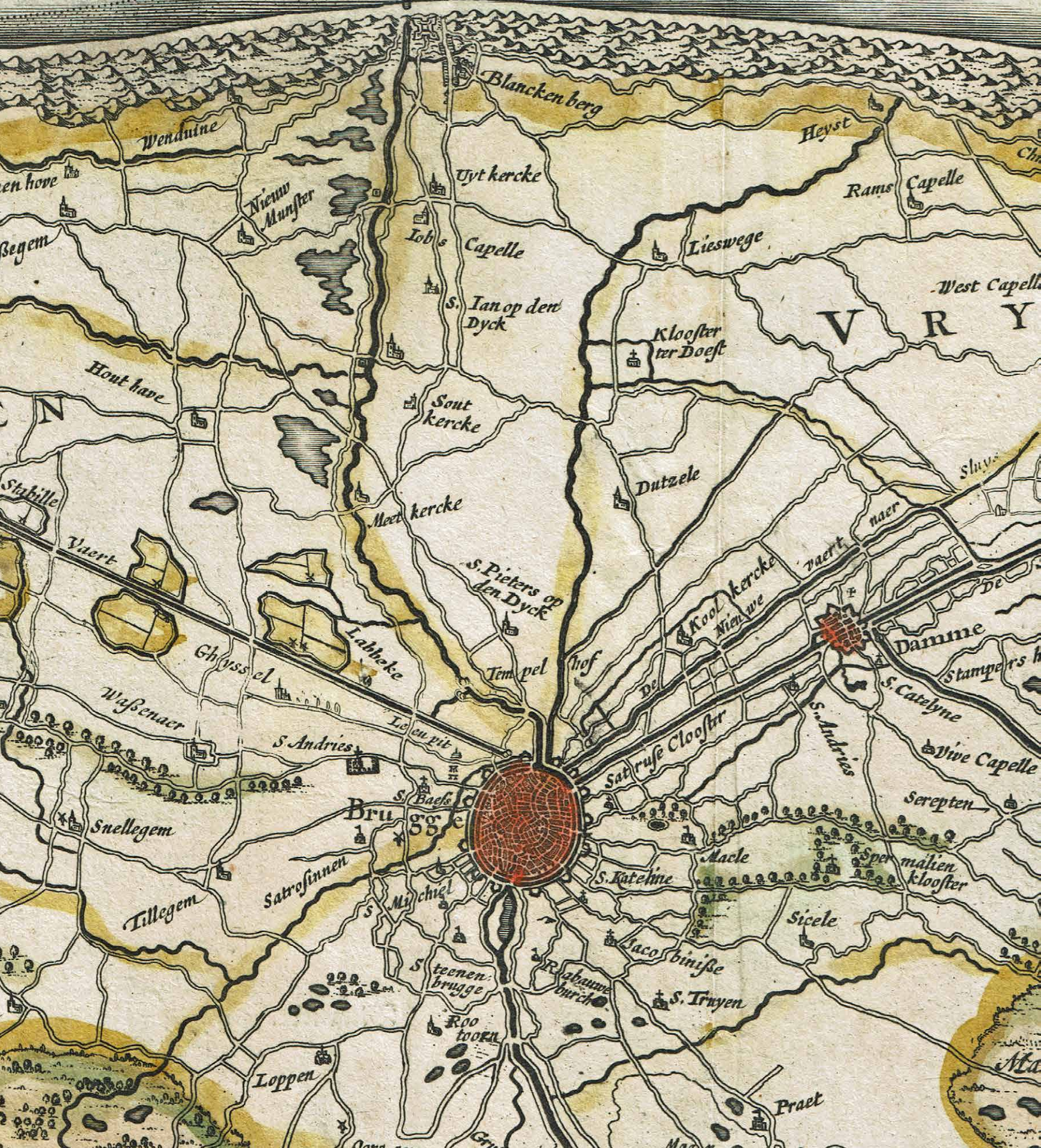
Daarna werden vooral zogenaamde 'koffietafelboeken' over de Brugse (kunst-)geschiedenis gepubliceerd, met twee opvallende uitzonderingen. Marc Ryckaert schreef zijn baanbrekende historische stedenatlas van Brugge, die in 1991 gepubliceerd werd in een reeks historische atlanten uitgegeven door het Gemeentekrediet (een bank die meer dan een eeuw lang optrad als mecenas voor de lokale geschiedschrijving, tot ze in 1996 door een Franse groep werd opgeslokt, zijn bestaan als Dexia voortzette en uiteindelijk in 2011 verdween in de nasleep van de financiële crisis). Ryckaerts boek geldt nog steeds als een hoogst origineel werk. Hij keek naar de geschiedenis van zijn geboortestad vanuit het oogpunt van de ruimtelijke geschiedenis en de geschiedenis van de stedelijke ontwikkeling, lang voordat deze onderwerpen trendy werden. Ryckaert coördineerde samen met de toenmalige stadsarchivaris André Vandewalle ook een algemeen overzicht, *Brugge, de geschiedenis van een Europese stad*, dat in 1999 zowel in het Nederlands als in het Frans gepubliceerd werd. Het boek maakte duidelijk deel uit van de voorbereiding op het jaar 2002, toen Brugge trots de titel droeg van Culturele Hoofdstad van Europa. Los daarvan wilde het boek voor het eerst sinds de publicatie van het werk van Van Houtte, zeventien jaar eerder, de historiografie van de stad weergeven. Het toonde ook aan dat een uitgebreide geschiedenis van een stad niet langer het werk van een enkele auteur kon zijn, maar moest steunen op verschillende specialisten van verschillende periodes en benaderingen (historici, kunsthistorici, archeologen, en anderen). De vijf belangrijkste auteurs – allen lid van historische en culturele instellingen van de stad – kregen de steun van vierentwintig specialisten die beperkte bijdragen schreven over zeer specifieke onderwerpen of hoogtepunten van de Brugse geschiedenis.

Dit boek, uitgegeven door Andrew Brown en Jan Dumolyn, moet gelezen worden met deze voorgeschiedenis in het achterhoofd, want enkel in dit

perspectief wordt duidelijk in welke mate het nodig was en hoe waardevol het zal blijken. Het boek bracht een team van auteurs samen die duidelijk nagedacht hebben over de ruimere thema's waarover ze een bijdrage schreven. Het hoofdstuk over kunst en cultuur bijvoorbeeld onderscheidt zich in dit opzicht omdat het inzichten en visies samenvoegt die de traditionele grenzen tussen de literaire geschiedenis, de kunstgeschiedenis en de musicologie overstijgen. Maar dat gebeurt ook in de andere hoofdstukken. Bijzonder vernieuwend zijn de vele recente inzichten die de (stedelijke) archeologie in de vorige decennia heeft opgeleverd, en die, zoals de eerste twee hoofdstukken illustreren, wel nieuwe inzichten moeten bieden in de totstandkoming van de stad, en in de stedelijke ruimte in het algemeen. De stedelijk ruimte is een belangrijk aspect van de stedelijke geschiedenis, en krijgt dan ook veel aandacht in dit boek. Paradoxaal genoeg lijken de hoofdstukken over de economische geschiedenis wat minder vernieuwend of in ieder geval minder spannend om te lezen, een gevolg van recente en decennialange studie die focust op de economische rol van Brugge als handelscentrum.

Toch wijzigt de deconstructieve lezing in dit boek het traditionele beeld van Brugge als een uniek commercieel centrum en werd het vervangen door het veel realistischer beeld van een stad die tijdens de middeleeuwen ook een belangrijk centrum bleef van industriële (textiel)productie. In combinatie met de nadruk op de ontwikkeling van de vroege diensteneconomie is dat van grote waarde. Er zijn nog verrassende inzichten, waarvan sommige een bijzondere vermelding verdienen: de rol van de communale beweging in middeleeuws Vlaanderen, de aandacht voor de ecologische geschiedenis door een kijk op het waterbeheer, en de visie op de geleidelijke neergang van Brugge in de eerste helft van de zestiende eeuw. Een veel geciteerd economisch principe zegt inderdaad 'What goes up, must come down'. Hoe uniek het middeleeuwse Brugge ook was, hierop vormde het geen uitzondering.

't Schor van Blancken berg

V R Y

INLEIDING

Andrew Brown, Jan Dumolyn

EEN NIEUWE GESCHIEDENIS van middeleeuws Brugge heeft weinig rechtvaardiging nodig. Vanaf de twaalfde eeuw werd de stad een van de belangrijkste steden in Europa. Brugge werd een *gateway*, als het ware een ‘toegangspoort’ voor de internationale handel en de thuisstad van een grootschalige, op export gerichte lakennijverheid. Tegen het einde van de middeleeuwen was Brugge een ‘creatieve omgeving’ geworden. De stad kende een bloeiende luxe-industrie, een van Europa’s belangrijkste productiecentra van leder, bont, verluchte handschriften, wandtapijten, goudsmeedwerk, vroeg drukwerk en de beroemde paneelschilderkunst van de ‘Vlaamse Primitieven’. Een grote stad, een centrale spil van industrie, handel en cultuur, met regionale en internationale betekenis: Brugge was een metropool.

In de afgelopen jaren werd onderzoek verricht naar de meest diverse aspecten van middeleeuws Brugge, een recente synthese ontbrak. De auteurs van dit boek wilden echter meer dan enkel een synthese opstellen. Nieuwe benaderingen binnen de stadsgeschiedenis hebben alternatieve opvattingen over de middeleeuwse stad opgeleverd, en een up-to-date geschiedenis van Brugge tijdens de middeleeuwen kan een bijdrage leveren aan de studie van gelijkaardige steden. Een stadsgeschiedenis moet een ‘totaalvisie’ op het verleden bieden: de stad wordt beschouwd als een ‘totaalfenomeen’, waarin het economische, sociale, politieke, culturele, technische en het denkbeeldige gecondenseerd zijn.

Het boek is min of meer chronologisch opgebouwd, te beginnen met de vroege nederzetting die later Brugge werd, op basis van de meest recente resultaten van het

archeologisch onderzoek (hoofdstuk I). We bekijken de ontwikkeling van Brugge tot het einde van de dertiende eeuw, toen de stad getroffen werd door economische en politieke crisissen (hoofdstukken II tot en met V), gevolgd door de ‘gouden eeuwen’ (hoofdstukken VI tot VII), om na overzichten van de religieuze en culturele aspecten van de Brugse geschiedenis (hoofdstukken VIII en IX) in de zestiende eeuw te eindigen met de neergang (hoofdstuk X). Toch volgt het traject niet de klassieke logica van ‘oorsprong, groei, rijpheid en verval’. Het zestiende-eeuwse einde van de grote periode uit de Brugse geschiedenis (tussen ca. 1200 en ca. 1500) was eigenlijk meer een verschuiving van ‘uitzondering’ naar ‘normaliteit’, het verhaal van een stad die uitzonderlijk gepositioneerd was om te profiteren van de omstandigheden, maar zich niet langer kon aanpassen toen die omstandigheden veranderden.

Volgens de klassieke theorieën van sociologen, antropologen, politicologen en historici is de stad een plaats van verandering, vooruitgang, marktontwikkeling, democratie, sociale en politieke strijd en polarisatie, culturele innovatie, bourgeois ideologie, klassenbewustzijn, secularisatie, individualisme en moderniteit in het algemeen. Of dat ook het geval was voor Brugge, of beter gezegd op welke manier dat het geval was, is een onderliggend thema van dit boek. Er worden bovendien vergelijkingen gemaakt tussen Brugge en middeleeuwse steden van vergelijkbaar belang, zoals Venetië, Genua, Florence, Parijs, Londen, Gent, Keulen en Lübeck.

Brugge en omgeving op een vroeg-17de-eeuwse gegraveerde kaart, door de Amsterdamse cartograaf Henricus Hondius. De stad en het landschap er rond zijn nauwelijks veranderd sinds de late middeleeuwen. (Privé-verzameling).

Madonna met kanunnik Joris van der Paele, door Jan van Eyck, 1436. Rond Maria staan de heilige Donatianus (links) en de heilige Joris (rechts), patroon van de knielende kanunnik Joris van der Paele. (Musea Brugge – foto Hugo Maertens).

SCS DONALDANVS MISCHEPE

SIS GEORGIVS FILIUS XPI

ANNO DOMINI MDCXXIII

I

OORSPRONG EN VROEGE GESCHIEDENIS

Jan Dumolyn, Georges Declercq, Brigitte Meijns, Bieke Hillewaert,
Yann Hollevoet (†), Marc Ryckaert, Wim De Clercq

ROND 1040 WERD Brugge al wijd en zijd geprezen ‘zowel voor het aantal handelaren dat er verbleef als voor de aanwezige overvloed aan alles wat een mens kan verlangen’. Zo stond het in het *Encomium Emmae Reginae*, een lofrede op de Engelse koningin Emma die tijdens een dynastieke strijd naar Vlaanderen was gevlucht. Die reputatie was nog vrij nieuw. Het toponiem ‘Brugge’ verschijnt voor het eerst in de negende eeuw, maar de kiemen van de nederzetting blijven onduidelijk. Hoe de stad verrees uit dit duistere begin is het onderwerp van dit hoofdstuk. Geen gemakkelijke opdracht, want ze stoelt op de evaluatie van archeologisch onderzoek dat nog volop bezig is. Bovendien moet dat worden afgetoetst met de beschikbare geschreven bronnen en de context van de stedelijke en regionale ontwikkeling. Het debat over de opkomst en de definitie van de middeleeuwse ‘steden’, dat meer dan een eeuw geleden begonnen is door de grote Belgische historicus Henri Pirenne, is nog steeds niet afgerond. De analyse van de ontwikke-

ling van Brugge draagt bij aan dit debat voor wat betreft het toenemend belang van de nederzetting in de negende eeuw als militair bolwerk voor de graven, als producent en markt voor lokale en interregionale handel en als religieus centrum. Dat zijn allemaal kenmerken die als belangrijk worden beschouwd voor de opkomst van de steden van de negende tot de elfde eeuw. Maar de redenen van het ontstaan van Brugge vinden we vooral terug in het landschap errond.

De kustvlakte van Vlaanderen

Het was cruciaal voor de vroege ontwikkeling van de plaats die later Brugge zou worden dat die eerste nederzetting dicht bij de zee lag, op het raakvlak van twee verschillende landschappen: de hogere zandgronden uit het pleistoceen in Midden-Vlaanderen en de laaggelegen, waterrijke gebieden van de kustvlakte uit het holoceen. De rand van de kustvlakte was onderworpen aan

de voortdurende en soms overweldigende aanwezigheid van de zee. Het gebied kwam slechts twee tot vijf meter boven de zeespiegel uit en tot de volle middeleeuwen (de periode 1100-1300) werd het sterk beïnvloed door de getijden. Tot de aanleg van dijken in een latere periode, vormde alleen een barrière van duinen enige bescherming tegen het zeewater. De naam Vlaanderen is afgeleid van de Germaanse vorm *flauma*, wat 'overstroomd gebied' betekent. Maar de voortdurende aanwezigheid van de zee bood de bewoners, die er zich vanaf de zevende of achtste eeuw vestigden, ook kansen. Het gebied was grotendeels geïsoleerd van Binnen-Vlaanderen door dichte wouden en net als delen van Oost-Engeland en Friesland gericht op andere 'kustsamenlevingen' aan de Noordzee. De bevolking van de Vlaamse kust leefde in verbondenheid met de natuurlijke rijkdommen en verhandelde zowel luxe- als bulkgoederen (vis, wol, wollen kleding en zout). De kustbevolking fungeerde dus als een soort tussenschakel tussen andere maritieme gebieden en het binnenland. De ligging in het grensgebied van twee totaal verschillende landschappen zou van strategisch belang zijn en een stedelijke ontwikkeling op gang brengen zonder gelijke in de Lage Landen.

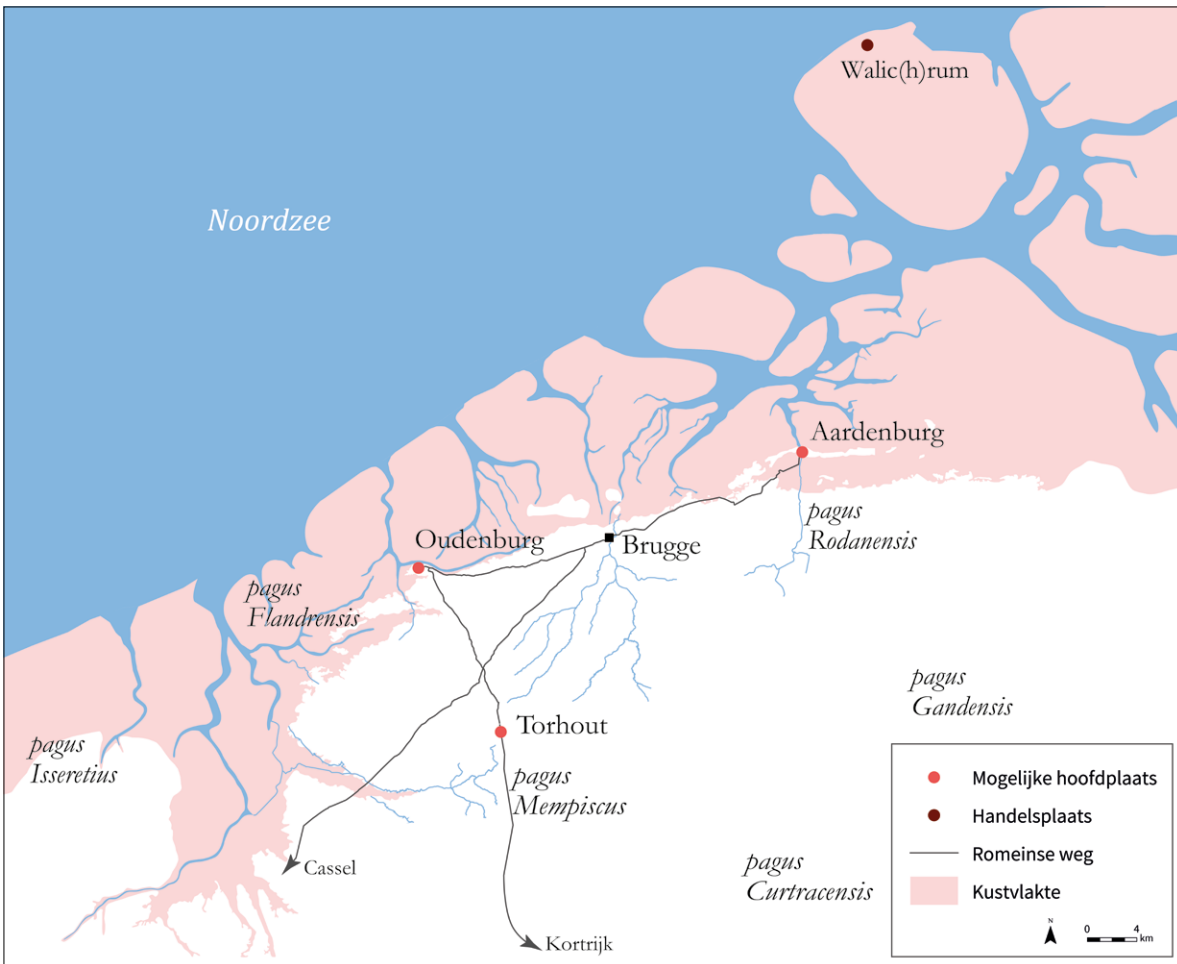
Het gebied won nog aan strategisch belang door de aanwezigheid van toegangswegen over land en water. Door de getijdenwerking werd de kuststreek doorsneden met geulen, waarvan het verloop zich langzaam verlegde. Vooraleer er aan de natuurlijke evolutie van het landschap een eind kwam door menselijke tussenkomst, garandeerden deze natuurlijke waterwegen min of meer bevaarbare verbindingen tussen het latere Brugge en de zee, een cruciaal element in de uiteindelijke groei van de stad. Het grootste deel van de vlakte bleef bestaan uit slikken, schorren en in mindere mate veengronden, die soms gebruikt werden voor het weiden van het vee of voor het steken van turf. Vanaf de negende, uiterlijk tijdens de tiende eeuw, werd de hele Vlaamse vlakte geschikt voor permanente bewoning door landwinning, drainage en natuurlijke opdroging. Enkele streken zouden langer onder invloed blijven van de zee, vooral de regio ten noordoosten van Brugge, die volgens overge-

leverde schriftelijke bronnen herhaaldelijk door stormvloeden werd getroffen, ten minste in 838, 1014 en 1042. In het gebied rond Brugge kwam ook een aantal kleine rivieren of beken samen die regenwater vanuit het binnenland van Vlaanderen afvoerden naar de kustvlakte en de zee. De belangrijkste was de Reie, de Roya in de oudste Latijnse bronnen, die de stad binnen vloede via het huidige Minnewater, een kunstmatig meertje uit de dertiende eeuw. Sommige van deze kleine waterlopen werden tijdens de middeleeuwen gekanaliseerd tot het netwerk dat we nu kennen als de Brugse reien, zo typerend voor de stad. Het debiet ervan was seizoensgebonden en de beken spoelden het regen- en dooiwater uit een ruim achterland in de richting van de zee. De belangrijkste waren de Zuidleie, die beschouwd wordt als de bovenloop van de Reie, de Waardammebeek/Rivierbeek, de Hertsbergebeek en de Kerkebeek. Ze waren alle onbevaarbaar en konden geen verbinding bieden tussen Brugge en streken verder in het binnenland.

Al vanaf de Romeinse tijd was de plaats waar Brugge zich zou ontwikkelen direct verbonden met de Noordzee via een bevaarbare geul die ook de benedenloop was van de Reie. Die mondde ergens tussen het huidige Blankenberge en Zeebrugge uit in zee. Een ander geulensysteem dat bekend stond als het *Sincfal* liep in noordoostelijke richting en mondde bij Cadzand uit in zee. Het werd later, hoewel onder sterk gewijzigde vorm, bekend als het Zwin. Het *Sincfal*, vermeld in de *Lex Frisionum*, het oude gewoonterecht van de Friezen, vormde de natuurlijke grens tussen het vroegmiddeleeuwse Friesland en het kerngebied van het Merovingisch-Frankische koninkrijk. Vanaf ongeveer 300 na Christus had het *Sincfal* zich ontwikkeld tot een ware zeeboezem (baai). Later slibde de waterweg die Brugge verbond met Blankenberge dicht omdat sedimentatie het begon te winnen van erosie. Navigatie werd geleidelijk moeilijker en uiteindelijk zelfs onmogelijk. Vanaf de negende en in het bijzonder vanaf de tiende eeuw, werd dus gezocht naar een andere verbinding met de zee. Op een gegeven ogenblik werd wellicht een kanaal gegraven door de zandrug van Koolkerke naar een van de waterwegen die behoorde tot het systeem van het *Sincfal*.

Het Minnewater is een belangrijke schakel in het Brugse waterlopenstelsel. Hier kwam de Reie de stad binnen. Om het debiet te reguleren werden in de 13de eeuw sluizen gebouwd (later verbouwd tot Sashuis) en een stuwmeertje gegraven. (Foto MR).

Vroegmiddeleeuws Kust-Vlaanderen, met situering van de *pagi* (gouwen). De kustlijn is gedeeltelijk hypothetisch want wijzigde voortdurend. (Kaart Hans Blomme, Bieke Hillewaert, Marc Ryckaert).

Zo ontstond de nederzetting die bekend werd als *Brugjo* of *Bryggja* (*Brucghe* of *Brugghe* in het Middelnederlands) op een locatie die sterk op de zee was gericht en er aanvankelijk mee verbonden was door een getijdengeul en later door een kanaal. Maar de nederzetting ontwikkelde zich ook op een punt waar het riviertje een wegtracé van Romeinse of zelfs vroegere oorsprong tussen de Romeinse *castella* van Oudenburg en Aardenburg kruiste. De weg liep over een zandrug die aan de kustvlakte grensde en zowat vijf meter hoger lag. Deze rug zou later als een soort as door het stedelijke landschap van Brugge lopen, van de Smedenpoort naar de Burg. Het was op deze zandrug dat de oudste parochiekerk werd gebouwd, de Sint-Salvatorskerk en – cruciaal voor de toekomst van de stad – de Karolingische burcht. Maar wanneer streken de eerste bewoners eigenlijk neer in Brugge?

De oudste sporen van een nederzetting

Er zijn maar weinig archeologische sporen van prehistorische bewoning in Brugge. Recente opgravingen, veldonderzoek en luchtfoto's hebben belangrijke nieuwe resultaten opgeleverd, maar maken ook duidelijk hoe weinig we eigenlijk nog weten. Afgezien van wat onafhankelijke resten van menselijke aanwezigheid die dateren uit het midden van het paleolithicum, verschijnen de eerste sporen van bewoning tijdens het neolithicum (5000-2000 v.Chr.). In Waardamme, ten zuiden van Brugge, werden in situ resten van een neolithische boerderij opgegraven. In deze periode werd de aantasting van de kustlijn door de getijden en het geleidelijk aan natter worden van de kustvlakte steeds meer duidelijk. In de bronstijd (2000-800 v.Chr.) was de kust een veengebied geworden, afgesloten van de zee door een grote strandwal. Met behulp van luchtfotografie werden vele cirkelvormige *crop marks* (variaties in de kleur of groei van gewassen) ontdekt, waarvan een aantal op de zandrug in de buurt van Brugge. De meeste daarvan zijn resten van grachten rond grafheuvels uit de bronstijd. Ook resten uit de ijzertijd zijn in en rond Brugge door archeologen aangetroffen. In deze periode kreeg de Brugse regio voor

het eerst toegang tot de zee, toen door de erosie geulen ontstonden in de strandwal. Ten noorden van het centrum van de stad, op een plaats die nu bekend staat als *Fort Lapin*, is een nederzetting van zoutwinners uit de ijzertijd blootgelegd (ongeveer 500-300 v.Chr.). Het zout werd gewonnen uit zeewater van een getijdengeul.

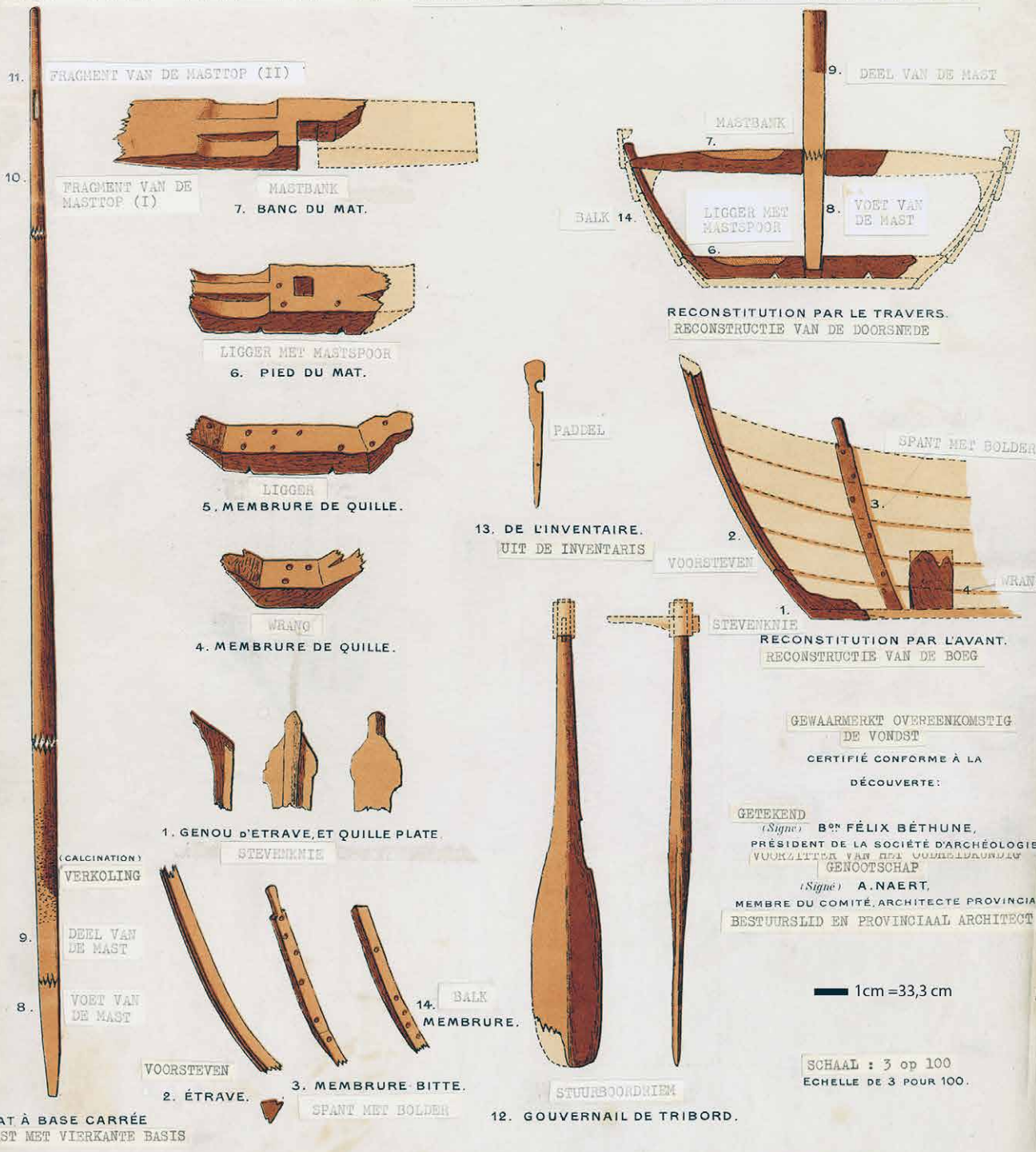
Het eerste bewijs van contacten met de wijde wereld dateert van kort voor het begin van de jaartelling. Het gebied maakte deel uit van de Gallische stam van de *Menapiërs*, die door Julius Caesar verslagen waren na gevechten in 59, 57 en 53 v.Chr., met Cassel, het zogenaamde *castellum Menapiorum* als hoofdstad van deze *civitas Menapiorum*. Toch duiken de eerste indicaties van de Romeinse invloed op het dagelijks leven in de Brugse regio slechts een eeuw later op. Belangrijk daarin was de aanleg van een weg op de zandrug die aan de kustvlakte grensde, vermoedelijk het tracé van een ouder pad volgend. De weg liep min of meer parallel aan de kust en was verbonden met andere wegen die het kustgebied koppelden aan het hinterland. De belangrijkste Romeinse as was de zogenaamde Steenstraat, een *diverticulum* (een soort secundaire weg) van de weg van Cassel naar Doornik, die de Brugse regio verbond met het zuidwestelijke deel van de *civitas* en de hoofdstad. Ten westen van het latere Brugge sloot deze route aan op de Zandstraat, die parallel liep met de kust en het *castellum* van Oudenburg in het westen verbond met dat van Aardenburg in het oosten. De sporadische Romeinse vondsten in het centrum van Brugge, die meestal opduiken op en rond de zandrug en langs de Zandstraat, zijn nog altijd moeilijk te interpreteren. Ze maken wellicht deel uit van een aansluitend, dicht en divers netwerk van Romeinse resten dat dateert uit de eerste tot de derde eeuw en zich uitstrekt over de hele zandrug, grenzend aan de kustvlakte. Tijdens de Romeinse periode was het zandige noordelijke deel van Vlaanderen en in het bijzonder de Brugse regio al intensief ontgonnen en bewoond. Recente opgravingen in de omgeving van Brugge hebben vele sites blootgelegd, waaronder agrarische nederzettingen in een vorm die typisch was voor de inheemse traditie en een aantal begraafplaatsen. Er ligt een concentratie

De 'Romeinse boot van Brugge', tekening door E. Jonckheere. In 1899 kwamen op de wijk Fort Lapin scheepsresten aan het licht. Volgens de nieuwste inzichten gaat het om delen van twee vaartuigen van rond 220 n.Chr. (Foto Raakvlak).

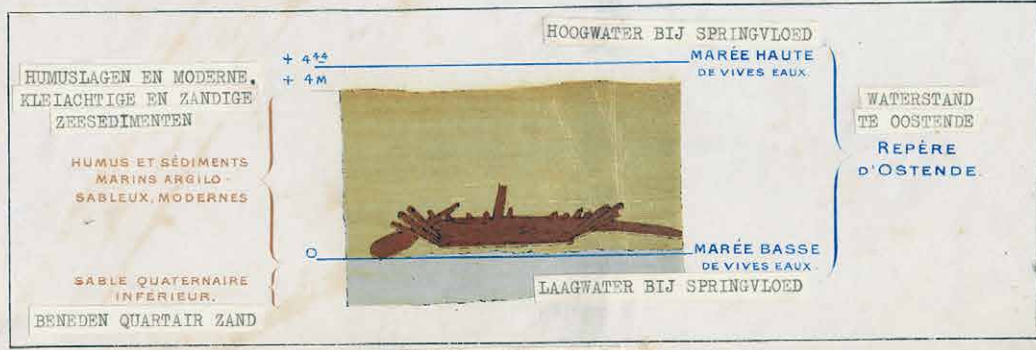

LE BATEAU ANCIEN DÉTERRÉ DES NOUVEAUX BASSINS DE BRUGES.

EEN OUDE BOOT UIT DE HAVENDOKKEN TE BRUGGE OPGEGRAVEN

GEWAARMERKT OVEREENKOMSTIG
DE VONDST
CERTIFIÉ CONFORME À LA
DÉCOUVERTE:
GETEKEND
(Signé) B^{re} FÉLIX BÉTHUNE,
PRÉSIDENT DE LA SOCIÉTÉ D'ARCHÉOLOGIE
VOORZITTER VAN DE VEREENIGING
GENOOTSCHAP
(Signé) A. NAERT,
MÈMBRE DU COMITÉ, ARCHITECTE PROVINCIAL
BESTUURSLID EN PROVINCIAAL ARCHITECT

JUNI 1902
JUN 1902.
E.g.